

RECENZJA

rozprawy doktorskiej autorstwa **mgr. inż. Marcina MATCZAKA** pt. „ŚWIADOMOŚĆ MIĘDZYKULTUROWA W DZIAŁANIACH PODODDZIAŁÓW WSPÓŁPRACY CYWILNO – WOJSKOWEJ NA PRZYKŁADZIE POLSKIEGO KONTYNGENTU WOJSKOWEGO W ISLAMSKIEJ REPUBLICIE AFGANISTANU” przygotowanej pod kierunkiem promotora **dr. hab. Marka LESZCZYŃSKIEGO, prof. UJK** oraz promotora pomocniczego **dr Anny ZAGÓRSKIEJ**.

1. Ocena formalna pracy.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska liczy 204 strony, podzielone na 4 rozdziały, z czego trzy są rozdziałami teoretycznymi, a jeden ma charakter metodologiczno-empiryczny. Ponadto praca jest opatrzona wstępem, zakończeniem i bibliografią.

Zarówno temat pracy, jak i tytuły poszczególnych rozdziałów są zgodne z treściami w nich zawartymi, a razem tworzą spójną i zamkniętą całość. Rozdziały są różnej objętości, w tym rozdział pierwszy liczy – 20 stron, rozdział drugi – 13 stron, rozdział trzeci – 125 stron, rozdział czwarty – 15. Warto na to zwrócić Doktorantowi uwagę, ponieważ rozdziały powinny być w miarę możliwości proporcjonalnie ułożone pod względem ilości stron i podrozdziałów. Argumentem przemawiającym za tak rozbudowanym liczebnie rozdziałem trzecim jest zamieszczony bogaty materiał fotograficzny, o którym będzie szerzej w dalszej części recenzji.

Jeżeli chodzi o bibliografię, liczy 151 pozycji, które podzielono na: monografie, prace zbiorowe i opracowania – 103 pozycje; artykuły, studia i rozdziały – 39 pozycji oraz netografię – 9 pozycji. Nie jest to zatem zbyt obszerna literatura przedmiotu, natomiast ze względu na przedmiot badań ten stan jest uzasadniony. Warto również dodać, że w pracy występuje wysoki stopień reprezentatywności literatury anglojęzycznej dotyczącej poruszanej problematyki.

Przypisy, jak i bibliografia zostały sporządzone w systemie APA – 7, co oznacza, że zawarto w nich dane bibliograficzne wskazujące na autora, tytuł, wydawnictwo, rok i miejsce wydania. Pozostając przy temacie przypisów, należy zwrócić uwagę, że Doktorant podając

określone dane liczbowe (np. s. 27) oraz cytując w sposób bezpośredni określonych autorów (np. s. 27) nie zawsze podaje źródła, skąd pochodzą dane informacje, a to wpływa na rzetelność uprawiania nauki.

Oceniając formalne przygotowanie pracy doktorskiej należy wskazać na jej poprawne opracowanie, choć Autor nie ustrzegł się literówek oraz sporadycznych błędów ortograficznych i interpunkcyjnych. Szczególnym atutem pracy są unikatowe zdjęcia z rzeczywistych wydarzeń rozgrywających się na terenie Afganistanu, stanowiące źródło wiedzy na temat środowiska, w którym żołnierze PKW pełnili misję.

2. Ocena strony metodologicznej pracy.

Przechodząc do oceny strony metodologicznej pracy, warto zaznaczyć, że stanowiła ona pewną trudność. Ocena dotyczy bowiem zamieszczonego w pracy rozdziału pt. „Charakterystyka i przebieg procesu badawczego” (ss. 44-63). Rozdział ten jest trzecim w kolejności i w ocenie recenzenta jego treść tylko w pewnej części dotyczy warstwy metodologicznej. Składa się z trzech podrozdziałów. W pierwszym Autor omówił szczegółowo teren prowadzonych badań, ale tak naprawdę dokonał szczegółowej charakterystyki Afganistanu pod względem położenia geograficznego, struktury etnicznej i społecznej, gospodarki oraz uwarunkowań kulturowo-społecznych, w tym roli kobiet w społeczeństwie. Zdaniem recenzenta ta część dysertacji powinna być zamieszczona w rozdziale pierwszym merytorycznym, wprowadzającym czytelnika w specyfikę tematyki pracy doktorskiej. Tym bardziej, że Autor zwraca uwagę, że „wszystkie aspekty funkcjonowania państwa takiego jak Afganistan znacznie odbiegają od realiów życia w Polsce” (s. 55). Zatem dobrze byłoby zacząć od tej części rozważań. Tym bardziej, że nazwanie tego podrozdziału „Identyfikacja i omówienie terenu badań” nie oznacza tylko i wyłącznie prowadzenia badań w dosłownym tego słowa znaczeniu na terenie Afganistanu. Terenem badań było Centrum Przygotowań do Misji Zagranicznych w Kielcach, biblioteka uniwersytecka czy też inne tego typu placówki.

W kolejnym podrozdziale stricte poświęconym metodologii badań własnych Autor przedstawia przedmiot badań, którym są zjawiska i procesy zachodzące w wyniku prowadzenia działań przez polskich żołnierzy w środowisku odmiennym kulturowo, jakim jest Afganistan. Następnie określa cele badań, czyli poznawcze i praktyczne oraz formułuje główny problem badawczy i problemy szczegółowe w liczbie 4. Odpowiedzią na nie są cztery hipotezy badawcze. Dokonując oceny poprawności przedstawionych elementów metodologicznych stwierdzam, że:

- problem główny nie w pełni koresponduje z celami pracy, ponieważ Autor przedstawił ich kilka i trudno znaleźć w nich cel główny;

- problem główny nie w pełni koresponduje również z tematem pracy, który dotyczy świadomości międzykulturowej w działaniach pododdziałów CIMIC, a problem główny koncentruje się na wpływie nieznanych czynników kulturowych na decyzje podejmowane przez personel SZ RP w rejonie operacji. Personel może obejmować wszystkich uczestników misji reprezentujących wojsko, a nie tylko komórki CIMIC;

- nie sformułowano hipotezy głównej, będącej odpowiedzią na główny problem badawczy;

- hipotezy szczegółowe nie są przypuszczalnymi odpowiedziami na postawione pytania szczegółowe.

Przechodząc do oceny zastosowanych metod badawczych, niestety nie można nie zauważyć, że Doktorant potraktował ten zakres pracy doktorskiej marginalnie. Oczywiście, opisał zastosowanie metody studium przypadku i obserwacji uczestniczącej (s. 61), niemniej warto zwrócić uwagę Doktorantowi, że stosował również metody teoretyczne, takiej jak analiza, synteza, wnioskowanie, uogólnienie, abstrahowanie, analiza dokumentów źródłowych. Recenzent wyraża nadzieję, że Autor dysertacji zna i umie stosować te metody, a nie dowiaduje się o nich z treści recenzji.

W podrozdziale trzecim – „Analiza przypadku – sprawozdanie z badań” przedstawiono wyniki badań, które nie powinny znaleźć się w rozdziale metodologicznym. Dla takiego postępowania nie ma wytłumaczenia i uzasadnienia. Warto zwrócić uwagę, że Autor raz pisze „analiza przypadku”, raz „analizy przypadku” (s. 63), choć poprawnie z punktu metodologicznego byłoby napisać „studium przypadku”, które jest realizowany za pomocą różnych metod podrzędnych, takich jak np. analiza przebiegu konkretnego zdarzenia lub zjawiska, co w rzeczywistości ma miejsce.

Podsumowując, uważam że rozdział trzeci jest najslabszą częścią recenzowanej rozprawy. Jego mankamenty to:

- połączenie treści metodologicznych i merytorycznych;
- bardzo słaba znajomość i wykorzystanie metod teoretycznych;
- brak uzasadnienia wyboru tematu;

- brak krytycznej analizy literatury przedmiotu;
- brak założeń i ograniczeń;
- brak określenia zmiennych i wskaźników.

Podsumowując, strona metodologiczna pracy stoi na dostatecznym poziomie, została przez Doktoranta i Promotorów potraktowana marginalnie, a przecież w każdej poprawnie metodologicznie opracowanej dysertacji, świadczy ona o rozumieniu mechanizmów metodologicznych i umiejętnym praktycznym ich zastosowaniu. Stąd też proponuję nadrobić brak wiedzy w tym zakresie przed przystąpieniem do publicznej obrony pracy doktorskiej.

3. Ocena strony merytorycznej pracy.

Zgodnie z przyjętymi celami badań, rozważania naukowe w recenzowanej dysertacji koncentrują się wokół wielokulturowości i jej znaczeniu dla prowadzenia misji poza granicami kraju. Autor uzasadnia, że przedmiot badań nie został wybrany przypadkowo, ponieważ przemawiały argumenty zawodowe (oficer Wojska Polskiego) oraz specyfika służby wojskowej (uczestnik misji oraz osoba odpowiedzialna za szkolenie kulturowe żołnierzy udających się do Afganistanu). Mając na uwadze takie uwarunkowania zawodowe, rozważania naukowe w dysertacji koncentrowały się na kilku płaszczyznach merytorycznych, takich jak: współpraca cywilno-wojskowa, świadomość międzykulturowa oraz szkolenie uczestników misji pokojowych w aspekcie kulturowym.

W rozdziale pierwszym, pt. „Świadomość międzykulturowa w operacjach przeciwrebelianckich” (ss. 9-26) Doktorant prowadzi wielopłaszczyznowy wywód na temat znaczenia uwarunkowań kulturowych w operacjach prowadzonych poza granicami kraju. Rozpoczyna od rysu historycznego operacji przeciw rebeliantom prowadzonym przez siły NATO, następnie przekonywująco argumentuje znaczenie różnic kulturowych w działaniach sił zbrojnych. W kolejnych podrozdziałach odnosi się do tzw. zwrotu kulturowego i jego implementacji w SZ RP. Płaszczyzną dla prowadzonych rozważań są doświadczenia amerykańskie i radzieckie z Wietnamu i Afganistanu. Autor przekonywująco uzasadnia, bazując na przytoczonych przykładach, jak wielkiego znaczenia we współczesnych operacjach militarnych nabiera poszanowanie i uwzględnienie kultury innego państwa w niekorzystnym środowisku działania wojsk własnych (polskich) i sojuszniczych. Ponadto wskazuje, które doświadczenia powinny być szczególnie przydatne dla prowadzenia kolejnych takich operacji przez SZ RP. Zwraca mianowicie uwagę, że w czasie największego nasilenia działalności

polskiego kontyngentu wojskowego w Afganistanie znaczenie uwarunkowań kulturowych było w większości niedoceniane (s.18). A, jak słusznie zauważa na kolejnych stronach dysertacji: „Każda wojna stanowi bazę do udoskonalenia armii pod względem taktyki, wyposażenia i szkolenia, tak aby w przyszłości nie powielać już raz popełnianych błędów” (s. 20).

Oceniając od strony merytorycznej rozdział pierwszy stwierdzam, że jego mocną stroną jest:

- przegląd teorii kultury funkcjonujących w państwach NATO;
- analiza doświadczeń innych państw w obszarze wprowadzenia działań militarnych w niesprzyjającym środowisku bezpieczeństwa;
- odwoływanie się do doświadczeń polskiej armii prowadzącej misje poza granicami kraju wraz z krytycznym podejściem do stosowanych rozwiązań w tym zakresie.

Do słabych stron zaliczam:

- brak podsumowania końcowego rozdziału oraz wyprowadzenia wniosków stanowiących asumpt do prowadzenia dalszych rozważań;
- częściowy brak przypisów wskazujących źródła danych informacji;
- brak teoretycznych podstaw z zakresu kultury i jej znaczenia dla budowy tożsamości danego narodu i państwa.

Rozdział drugi pt. „Pododdziały współpracy cywilno-wojskowej (CIMIC) w działaniach na terytorium Afganistanu” (ss. 30-43) składa się z czterech rozdziałów, których przedmiotem rozważań jest geneza i ewolucja komórek CIMIC w polskich siłach zbrojnych. Autor zwraca uwagę na stopniowy wzrost znaczenia współpracy cywilno-wojskowej, a jej korzenie datuje na okres II wojny światowej. Podkreśla również, że to konflikt na Bałkanach przyczynił się do rozwoju tych komórek w strukturach NATO, a następnie w krajach europejskich Sojuszu. W konkluzji do tej części rozwoju stwierdza, że to również ten konflikt spowodował konieczność rozwoju kompleksowej i spójnej koncepcji CIMIC, czego wyrazem były między innymi zapisy *Koncepcji strategicznej Sojuszu* przyjętej na Szczycie NATO w Waszyngtonie w 1999 r.

W kolejnych podrozdziałach dysertacji, charakteryzuje rozwój pododdziałów CIMIC w Siłach Zbrojnych RP, podkreślając, że ich istota funkcjonowania opierała się przede wszystkim na doświadczeniach i rozwiązaniach armii amerykańskiej. Zwraca również uwagę, że do końca lat 90. XX wieku zainteresowanie tą tematyką w wojsku polskim było marginalne, i wynikało z udziału polskich żołnierzy w konflikcie w byłych państwach Jugosławii oraz ze zobowiązań sojuszniczych. Efektem tego było powstanie w 2011 r. w Kielcach Centrum

Przygotowań do Misji Zagranicznych, której głównym trzonem jest Wydział CIMIC, posiadający jedyne w SZ RP wyspecjalizowane pododdziały współpracy cywilno-wojskowej.

Doktorant krytycznie odnosi się również do podstaw prawnych i doktrynalnych funkcjonowania komórek CIMIC, podkreślając, że „Doktryna Współpracy Cywilno-Wojskowej Sił Zbrojnych RP, DD/9” z 2004 roku jest jedynym dokumentem regulującym zasady działania tych struktur w wojsku polskim. Jednakże z racji tego, że była ona tworzona w oparciu o doświadczenia bałkańskie i irackie, jej przydatność w Afganistanie była mocno ograniczona.

W dalszej części rozdziału Autor dokonuje charakterystyki ewolucji struktur pododdziałów CIMIC w Afganistanie oraz zadań, które realizowały w ramach poszczególnych zmian PKW. Na uwagę zasługuje niewielki skład osobowy komórek CIMIC, które w rzeczywistości afgańskiej realizowały wiele ważnych zadań na rzecz wojsk własnych i sojuszników, oraz społeczności lokalnych. Jak podaje (s. 38), w szczycie największej liczebności PKW, liczącego około 2,5 tys. żołnierzy, w komórkach CIMIC działało 18 żołnierzy, którzy realizowali liczne zadania z pogranicza środowiska cywilnego i wojskowego, często o odmiennych interesach i celach działania.

Końcowa część rozdziału dotyczy szkolenia struktur CIMIC w obszarze wyzwań kulturowych. Autor bardzo krytycznie odnosi się do tego procesu, zwracając uwagę, że w trakcie rocznego procesu przygotowania do wyjazdu na misję, czas poświęcony na realizację zagadnień dotyczących uwarunkowań kulturowych w Afganistanie wynosił jeden lub dwa dni szkoleniowe (s. 42), a tematyka była najczęściej związana z podstawowymi informacjami o tym kraju. Więcej informacji przyszli „misjonarze” mogli pozyskać w trakcie koleżeńskich rozmów, niż w ramach oficjalnych zajęć szkoleniowych, na przykład specjalistycznych z zakresu lokalnego języka.

Oceniając poziom merytoryczny recenzowanego rozdziału stwierdzam, że wartościowymi elementami tej części dysertacji jest:

- przedstawienie genezy powstania i rozwoju komórek CIMIC w polskich siłach zbrojnych;
- bazowanie na doświadczeniach własnych, których analiza i synteza stanowi podstawę do tworzenia wiedzy na ten temat;
- krytyczne podejście do sposobu formowania i szkolenia komórek CIMIC.

Wśród dostrzeżonych mankamentów rozdziału warto uwypuklić słabe oparcie prezentowanych treści w literaturze przedmiotu, w tym brak odsyłaczy do materiałów

źródłowych oraz brak syntetycznego podsumowania rozdziału i wyciągnięcia wniosków końcowych.

Rozdział trzeci pt. „Charakterystyka i przebieg procesu badawczego” (ss. 44-169) został omówiony w części dotyczącej oceny metodologicznej.

Ostatni, czwarty rozdział rozprawy, pt. „Szkolenie i wsparcie uczestników misji w zakresie świadomości międzykulturowej – wnioski i rekomendacje” (ss. 170-185) stanowi zarazem podsumowanie treści zawartych we wcześniejszych rozdziałach oraz propozycje rozwiązań w zakresie ogólnie ujmując szkolenia międzykulturowego niezbędnego w procesie przygotowania żołnierzy do misji oraz w trakcie jej trwania. Stąd też w dwóch pierwszych podrozdziałach Autor krytycznie odnosi się do obecnych rozwiązań w zakresie ww. szkolenia, ale podejmuje również temat roli komórki CIMIC na misjach, jej znaczenia w rozwiązywaniu lokalnych problemów oraz postrzegania żołnierzy tych struktur przed dowódców niższego i wyższego szczebla wojskowego. Z przedstawionych rozważań nie wyłania się optymistyczny obraz tego, co dzieje się w strukturach SZ RP zarówno w czasie przygotowywania żołnierzy do misji poza granicami kraju, jak również w czasie jej trwania w obcym środowisku, geograficznie i kulturowo środowisku.

Zaprezentowane przemyślenia są wiarygodne i przemawiają do czytelnika, choć trzeba wskazać Autorowi pewien zauważalny deficyt wiedzy, na temat przygotowań w tym zakresie w innych armiach NATO. Tym bardziej, że Doktorant wskazuje, że „Całkowicie pomija się doświadczenia, w tym zakresie, płynące od innych armii NATO gdzie tematyka ta doczekała się pełnego uznania, gdzie tworzy się specjalne programy szkolenia, centra szkolenia kulturowego lub specjalne jednostki zajmujące się tym obszarem zadań” (s. 174). Można tylko żałować, że w pracy nie przedstawiono rozdziału poświęconego treściom prezentującym wspomniane doświadczenia innych armii, by na tej podstawie oraz doświadczeń własnych budować koncepcję szkolenia międzykulturowego polskich sił zbrojnych.

W końcowym podrozdziale przedstawiono szczegółowe założenia zmiany obowiązującego procesu przygotowania personelu SZ RP do misji poza granicami kraju w zakresie szkolenia kulturowego oraz budowy świadomości międzykulturowej. Autor zwraca uwagę – co jest szczególnie wartościowe – że proces ten powinien już się zacząć na poziomie szkoły podstawowej i ponadpodstawowej, budując w ten sposób w społeczeństwie rezerwuarną tolerancji dla odmiennych kultur, ras i poglądów. Następnie kładzie nacisk na potrzebę wprowadzania treści dotyczących uwarunkowań kulturowych innych państw i narodów na poziomie akademii wojskowych, w programach kształcenia podchorążych, bez względu na ich specjalizację wojskową. W toku dalszych rozważań szczegółowo przedstawia rozwiązania,

które są adresowane do żołnierzy i pracowników wojska kierowanych na misję. Pozostaje mieć nadzieję, że wszystkie te postulaty znajdą odzwierciedlenie w przyszłych programach adresowanych do uczestników misji, tak, aby uczyć się na błędach poprzedników, a nie je powielać. Stąd też ten podrozdział nie powinien nosić nazwy „ewaluacja”, a „propozycja zmian w programie ...”, „koncepcja programu szkolenia...”, bo w rzeczywistości taki charakter mają przedstawione rozważania (a nie oceny, która była w dwóch pierwszych podrozdziałach).

W Zakończeniu (ss. 186-188) odniesiono się do stopnia osiągniętego celu badań oraz weryfikacji przyjętych hipotez badawczych, choć zrobiono to dość enigmatycznie i powierzchownie, bowiem Autor pisze: „W wyniku przeprowadzonych badań osiągnięto ich główny cel”, (s. 186). A przecież celu głównego w recenzowanej pracy brak. Autor określił cele poznawcze i praktyczne, a do stopnia osiągnięcia tychże się nie odnosi. Podobna „niefrasobliwość” naukowa ma się w stosunku do hipotez. Autor stwierdza: „Sformułowane w pracy hipotezy, znajdują swoje odzwierciedlenie w analizowanych przypadkach...” (s. 186), a przecież nie wszystkie hipotezy dotyczyły studium przypadku. O pozytywnej lub negatywnej weryfikacji pozostałych hipotez niestety nie dowiadujemy się nic, za wyjątkiem jednego odniesienia: „Również hipoteza zakładająca, że prowadzenie działań zbrojnych prowadziło do dezorganizacji życia społecznego ze wszystkimi tego konsekwencjami, znajduje swoje odzwierciedlenie w analizach przypadków”.

Dokonując oceny treści zawartych w rozdziale czwartym, uważam, że jest on wartościowy ze względu na:

- przemyślenia zawarte w tej części pracy;
- przedstawione propozycje zmian w całości procesu szkolenia i przygotowania polskich żołnierzy do pobytu i służby w trudnym, obco kulturowym i społecznie środowisku.

Wśród uwag krytycznych podnieść należy kwestię połączenia treści dotyczących wniosków z przeprowadzonych badań wraz z propozycjami rozwiązań w zakresie przedmiotu badań. Brak jest również odniesień do doświadczeń innych armii NATO w analizowanym zakresie.

Podsumowując ocenę strony merytorycznej stwierdzam, że praca doktorska została opracowana na poziomie zadawalającym. Jej mocną stroną jest znajomość tematu, wykorzystanie bezcennych doświadczeń własnych, przetworzonych na wiedzę naukową, która powinna stanowić fundament dla innych badaczy zajmujących się tą kwestią.

4. Problemy do wyjaśnienia w toku obrony rozprawy doktorskiej.

1. Jakie są funkcje nauki wg prof. T. Kotarbińskiego i które rozdziały im odpowiadają?
2. Na czym polega metoda egzemplifikacji i czym różni się od metody studium przypadku?
3. Jakie metody zastosowano przy opracowaniu rozdziałów pierwszego i drugiego?
4. Jakie wnioski z kształcenia kulturowego wynikają z doświadczeń wybranych państw NATO?
5. Przez kogo i w jaki sposób przedmiot badań jest prezentowany w literaturze przedmiotu oraz jaką lukę w obszarze wiedzy z zakresu nauk o bezpieczeństwie wypełnia recenzowana praca?

5. Ogólna ocena i wniosek końcowy.

Przedstawiona do recenzji rozprawa pana mgr. inż. Marcina MATCZAKA stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, podczas którego Autor wykazał się wiedzą teoretyczną, a przede wszystkim praktyczną z obszaru nauk o bezpieczeństwie oraz częściową umiejętnością posługiwania się metodami naukowymi (teoretycznymi i empirycznymi). Pomimo wskazanych w recenzji mankamentów i niedociągnięć, stwierdzam, że nie rzutują one w całości na ogólną wartość merytoryczną recenzowanej pracy, którą ocenia pozytywnie.

Tym samym Doktorant wypełnił wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j.: Dz. U. z 2017, poz. 1789, ze zmianami, w związku z art. 179 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. - Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce - Dz. U. z 2018, poz. 1669), co upoważnia do wniosku o dopuszczeniu pana mgr. inż. Marcina Matczaka do publicznej obrony rozprawy doktorskiej.

Aleksandra Skrabacz

